

Такризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Факиров Хурсандмурод Насруллоевӣ дар мавзӯи «Ҳабибулло Назаров ва саҳми ӯ дар шинохти шахсият ва мероси адабии Карим Девона» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), аз рӯи ихтисоси 6D020500.- филология (10.01.09-Фолклоршиносӣ). – Хучанд, 2021. – 193 с.

Мусаллам аст, ки халқҳои эронинасли Осиёи Миёна ва аз ҷумла аҷдодони халқи тоҷик аз аҳди қадим дар ташаккули фарҳангу маънавияти мардуми саҳми беандоза доштанд ва аз худ осори бои фарҳангӣ, ба монанди нақшҳои рӯи девору санҷо, сиккаҳо, санъати мусиқӣ, осори хаттии илмӣ, адабӣ ва эҷодияти бои даҳанақӣ мерос гузоштаанд, ки он дар марҳилаҳои баъдӣ барои инкишофи тафаккури бадеии мардуми мо саҳми беандоза дошт.

Баъди истилои араб бо ташаккул ва густариши забони форсии тоҷикӣ дар қаламрави марзҳои фарҳангии халқҳои эронинасл адабияти гании шифоҳӣ рӯйи қор омад, ки барои бунёди адабияти хаттии бадеӣ омили асосӣ гардид ва он як навъ интиқоли арзишҳои иҷтимоӣ фарҳангист, ки аз як марҳилаи иҷтимоӣ ба марҳилаи нав, аз насли замони гузашта ба насли нав сурат мегирад ва дастовардҳои маънавии гузаштагони моро ба дасти насли имрӯза мепайвандад. Ҳамин тариқ пайванди ду адабиёт – адабияти шифоҳӣ ва хаттӣ ба вучуд омад ва робитаи онҳо хеле қавӣ гардид ва бисёр жанрҳо, ба монанди рубоӣю дубайтӣ, ғазалу маснавӣ, қиссаю ривоят, латифа ва ғайра барои ҳар ду шакли адабиёт муштарак мебошанд. Илова ба ин, матнҳои бешуморе аз фолклор ба адабияти китобӣ ва баръақс, аз эҷодияти шоирони муайян ба адабияти шифоҳӣ мегузаранд ва хусусияти фолклориро касб мекунанд.

Дар баробари суҳанварони хирфай байни мардуми шоироне ҷаъолият менамуданд, ки осори онҳо бо рӯҳияи халқӣ, равиши ифодаҳои зарифона ва тасвирҳои омиёна бештар ба адабияти шифоҳӣ робита дошт ва дар даврони ҳокимияти шӯравӣ бо талабу иқтисоди сиёсати мафкуравии даврон *шоирони халқӣ* номида шуданд.

Суханвароне аз қабилӣ Фахрии Рӯмонӣ, Қудрати Шугнонӣ, Юсуф Вафо, Бобоюнус Худойдодзода, Муллоёри Ванҷӣ, Ҳомид Саид, Сайёди Наво, Саид Холзода, Саидалӣ Вализода, Ҳикмат Ризо, Қурбоналӣ Рачаб, Давлатшоҳи Помирӣ ва ғайраҳо шомили ин гурӯҳи шоиронанд.

Карим Девона (Абдулкарими Қурбон), ки ҳаёт ва фаъолияти эҷодии ӯ дар замони ҳокимияти амирони Бухоро гузаштааст, аз зумраи чунин шоирони халқӣ махсуб мешавад ва ашъори ӯ инъикосгари ҳаёти иҷтимоӣ, вазъи таърихӣ, арзишҳои фарҳангӣ ва махсусан вижагиҳои завқии мардуми Бухорои шарқӣ дар ибтидои асри XX ва арафои Инқилоби Бухоро мебошад.

Қобили қайд аст, ки ба омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои адабиёти шифоҳии халқи тоҷик дар оғоз шарқшиносони русу советӣ иқдом гузошта бошанд ҳам, рӯзгор ва осори ин намоёндаи фарҳанги мардумӣ аз ҷониби ҳуқуқшинос ва нависанда Ҳабибулло Назаров мавриди қоиш ва арзёбӣ қарор гирифтааст.

Бинобар ин, рисолаи Факиров Хурсандмурод Насруллоевич дар мавзӯи «Ҳабибулло Назаров ва саҳми ӯ дар шинохти шахсият ва мероси адабии Карим Девона» ҷустуҷӯ ва заҳмату бурдубоҳти Ҳабибулло Назаровро дар масъалаи муайян намудани шахсият ва портрети эҷодӣ, осори адабии Карим Девона мавриди таҳқиқи илмӣ қарор додааст, ки аз мавқеи қоишу паҷӯҳиши илмӣ муҳим ва актуалӣ мебошад.

Рисола аз лиҳози сохтор ва дарбаргирии масоили таҳқиқ, таҳрезии бобҳо ва низоми мавзӯбандии фаслҳову зерфаслҳо тибқи тақозои принципҳои илмӣ-мантиқӣ мураттаб гардидааст, ки аз диди мо қобили таваҷҷуҳ мебошад.

Рисола аз муқаддима, се боб ва ҳашт зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт мураттаб гардида, бобҳо ва зербобҳо пайванди қавию муназзами мантиқӣ доранд.

Дар муқаддимаи рисола муаллиф доир ба сабаб ва зарурати паҷӯҳиши масъалаи мавриди таваҷҷуҳ, муайян намудани натиҷаи баҳси донишмандон роҷеъ ба шахсият ва осори Карим Девона, пояи шоирӣ ва

арзиши адабию илмӣ осори шоир дар таълифоти Ҳабибулло Назаров чун самтҳои меҳварии таҳқиқот ва таваҷҷуҳи муҳаққиқ ба онҳо ҳамчун проблемаи шинохти муҳимияти пажӯҳиш арзёбӣ шудааст. Аз ҷониби дигар, саъю кӯшиши олимони Тоҷикистон дар таҳқиқи масъалаи мазкур, таъини симои эҷодии шоир аз диди муҳаққиқ ва нависанда Ҳабибулло Назаров ва мақсади муаллифи рисола аз пажӯҳиши масъала дар рисола таъкид мешавад, ки аз диди мо қобили қабул аст.

Дар рисола доир ба усули таҳқиқот ва равиши осори илмӣ-назариявии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ иброи назар шудааст ва дар ин замина равиши суннатии таҳлили натиҷаҳои асосии рисола усули таърихӣ-филологӣ ва таҳқиқи қиёсӣ-таърихӣ падидаҳои адабӣ ба ҳайси усули меҳварии таҳқиқ ба асос гирифта шудааст. Аз ин рӯ, дар пояи он мақолаҳои бахсноки муаллифони ватанӣ ва хориҷӣ мабно ба нуктаи назар ва усулҳои таҷрибашудаи улуми фолклоршиносӣ ва адабиётшиносӣ муосири тоҷик пешниҳод гардидааст, ки хеле муҳим аст. Дар муқаддима инчунин доир ба маъхазҳои манбаъҳо ва сарчашмаҳо, навгониҳои илмӣ, аҳамияти назарӣ ва амалии таҳқиқот бахс рафтааст, ки муқтазои масъалаи мавриди таваҷҷуҳи таҳқиқоти рисолаи мазкур мебошад.

Нахустбоби диссертатсия «Тасвири бадеии рӯзгор ва осори Карим Девона дар насри тоҷик» ном дошта, дар ин боб, ки аз ду фасл иборат аст, оид ба зиндагиномаю мероси адабии Ҳ. Назаров, дараҷаи омӯзиш ва тавзеҳи рӯзгору осори бадеии Карим Девона ва махсусан муҳаққиқи он Ҳабибулло Назаров дар замони Ҳокимияти Советӣ, огози фаъолияти касбӣ дар соҳаи мақомоти судӣ ва адлия, таҳсил дар макотиби олии ҳуқуқшиносӣ ва хизматҳои арзанда дар вазифаҳои гуногун, огози фаъолияти шеърнависӣ, ҷустуҷӯи кӯшишҳо дар масири муайян намудани рӯзгор ва осори шоири халқӣ Карим Девона ва ашъори ӯ, таълифи қиссаи илмӣ адабии “Дар ҷустуҷӯи Карим Девона”, романи “Мирзо Ризо” ва “Саргузашти Сафар Махсум”, қиссаҳо, сенарияҳо ва масъалаҳои ба ин монанд аз ҷониби муаллифи рисола арзёбӣ гардидааст.

Дар зерфасли дуҷоми фасли аввал, ки «Бозтоби рӯзгору осори Карим Девона ва муҳаққиқи он Ҳабибулло Назаров дар таълифоти солҳои 70-90-уми садаи XX ва даврони соҳибистиқлолии кишвар» ном дорад, муаллиф саъй намудааст, ки заҳмату ҷустуҷӯҳои Ҳабибулло Назаровро дар роҳи возеҳ намудани рӯзгор ва осори Карим Девона, бахсҳо дар рӯзномаи “Маориф ва маданият” аз ҷониби донишмандон Р. Амонов ва В. Асрорӣ перомони Карим Девона ва ашъори ӯ, пайдоиши намоишномаҳо ва ба сахнаҳои театрҳои касбӣ ворид шудани намоишномаи Тӯраҳон Аҳмадхонов “Карим Девона”, дастраси кулли форсизабонон гардидани рӯзгор ва ашъори шоир, таҷдиди назар баъди истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти адабӣ ва рӯзгори Карим Девона аз ҷониби адیبону донишмандони тоҷик бо асноду далел мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Муаллифи рисола махсусан заҳматҳои доктори илмҳои филологӣ, профессор Ҳасан Муродиёнро дар масъалаи шинохти рӯзгор ва осори Карим Девона аз мавқеи таҳаввулотӣ арзишҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии замони истиқлол ба меҳвари ҷараёни таҳқиқ ворид намуда, паҳлуҳои заъфи таълифоташро низ дақиқкорона собит намудааст.

Муаллифи рисола менависад: “Дар рисолаи Ҳ. Муродиён «Шуълаест, к-аз дуд фориғ» таълифоти дар 55 соли охир перомони рӯзгор ва ашъори шоири мардумӣ Карим Девона интишоршуда, махсусан қиссаи Ҳабибулло Назаров «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона» ҷамъбаст ва аз диди комилан тоза ҷашмандозӣ шуда, муҳаққиқи ашъори шоирро «Шуълаест, к-аз дуд фориғ» (Бедил) номидааст. Танқид ва адабиётшиносии тоҷик ба ин рисола баҳои баланд доданд. Аммо муҳтавои мақолаҳои бахшии донишмандон А. Мухторов, И. С. Брагинский, мазмуну мундариҷаи қисмати дуҷоми «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона», ҷамъбасти мувоҳида ва ҳулосаҳои он ба сабаби дастрас нашуданашон аз рисолаи мавсуф берун мондаанд” (с. 23).

Инчунин, муаллифи рисола ҷаҳор мақолаи дигари профессор Ҳасани Муродиёнро, ки дар рисолаи бо номи “Шаст мақола” ба Карим

Девона ва қиссаи “Дар ҷустуҷӯи Карим Девона” баҳшида шудаанд, саррофона ба риштаи таҳқиқ қашидааст.

Аз рисолаи Фақиров Хурсандмурод возеҳ мешавад, ки дар масъалаи омӯзиши рӯзгор ва осори Карим Девона заҳматҳои Ҳасан Юсуфи Файзбахш дар даврони истиқлолияти кишвар қобили таҳсин аст ва мавсуф дар доираи таҳқиқи хеш мақолаҳои мувоҳисавии донишмандон А. Мухторов ва И.С. Брагинский ва баъзе маводро аз ҷамъбасти баҳс мавриди таҳқиқ қарор дода, норасоҳои рисолаи профессор Ҳасани Муродиёро комил намудааст.

Ҳасли дуҷуми боби якум “Тасвири бадеии симои Карим Девона дар қиссаи Ҳабибулло Назаров «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона» унвон дошта, муаллифи рисола мафҳуми “шоирони халқӣ”-ро дар заминаи иқтибоси Асадулло Суфизода тавзеҳ додааст ва сипас ба таҳқиқи симои Карим Девона дар қиссаи Ҳабибулло Назаров мепардозад. Аз таҳқиқи муаллифи рисола возеҳ мешавад, ки арзёбии донишмандон ба қиссаи номбурда аз мавқеи асари бадеӣ иброз гардидааст, аз ин рӯ, муаллифи рисола бо онҳо ҳамақида аст ва қиссаро аз ҷашмандози худ чун асари бадеӣ ба маърази таҳқиқ қашидааст. Дар ин фасл муҳаққиқ доир ба вижагии бобҳои қисса, сохти устухонбандӣ ё бандубасти асар, типӣ одамони наву кӯҳна, симоҳои барҷастаи асарро аз диди донишмандони тоҷик ва махсусан Носирҷон Маъсумӣ бозтоб намудааст. Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки “Дар қисса ба тӯфайли тасвири Карим Девона амвоҷи ҳодисот, бадалшавии манзараҳо, навори пайдарҳаи ҳодисаю воқеаҳо, муҳит ва шароити носозгору гоҳо мусоид, муносибати ҷамъиятҳои кӯҳнаву нав хонандаро гоҳо ба даврони гузашта сайр медиҳад ва гоҳо шуури ўро ҷониби пешрафт ва дигаргуниҳо савқ медиҳад ва мефаҳмонад, ки дунёи кӯҳна дар арафаи фаношавӣ ва тахти беки Ҳисор дар ҳоли вожгун шудан аст, яъне зиндагиномаи Карим Девона бо вазъи рӯзгори халқ тавҷам шуда, моҳияти ашъори Карим Девонаро равшан месозад ва муҳтавои онро тавсеа мебахшад”.

Фасли 3-юми боби якум тахти унвони « Хаёлпардозҳои хилофи воқеияти таърихӣ дар «Қиссаи Карим Девона»-и Мухаммадии Салим» ном дошта, муаллифи рисола тасвирҳои дур аз воқеияти Мухаммадии Салимро ба риштаи таҳқиқ кашида, таълифоти ўро аз саҳифаи 7 то саҳифаи 40 аз бадеият оӣ ва беарзиш қаламдод мекунад ва дар баъзе саҳифаҳо аз диди киёс бо қиссаи Ҳабибулло Назаров ва бо овардани далелҳои раднашаванда ўро ба сирқати адабӣ маҳкум мекунад, ки воқеан қобили қабул аст.

Боби дуюми рисола ба масъалаи **“Баҳси донишмандон перомуни рӯзгор ва осори шоири мардумӣ Карим девона”** бахшида шуда, се фаслро дар бар мегирад. Дар фасли аввал, ки «Муҳтавои баҳси соҳибназарон перомуни мавҷудияти шоири мардумӣ Карим Девона» номгузорӣ шудааст, муаллифи рисола баҳси доманадори донишмандони соҳаи фолклоршиносӣ, таърихшигон, омӯзгорони макотиби миёнаро роҷеъ ба мавҷудияти Карим Девона ва муносибати ў ба вазъи сиёсӣ иҷтимоии давр, мансубият доштан ё надоштани баъзе шеърҳо ба шоири номбурда андешаронӣ намуда, нуктаи назари муҳолифон ва тарафдорони муаллифи қисса – Ҳабибулло Назаровро ба меҳвари таҳқиқ кашидааст. Аз рисола возеҳ мегардад, ки арзиши ҷустуҷӯҳои Ҳабибулло Назаров дар масъалаи муайян намудани рӯзгор ва осори Карим Девона қобили қайд аст ва бо овардани иқтибос аз андешаҳои шарқшиноси машҳури шӯравӣ И. С. Брагинский афзалиятро на ба муқобилон, балки ба тарафдорони муаллифи қиссаи “Дар ҷустуҷӯи Карим Девона” додааст, ки аз лиҳози мантиқ низ қобили қабул аст.

Фасли 2-юми боби дуюм «Ҷамъбасти баҳс ва бардоштҳо аз он перомуни шахсият ва шеъри Карим Девона» ном дошта, муаллифи рисола хулосаи баҳс доир ба ҷустуҷӯҳои кӯшишҳои илмӣ Ҳабибулло Назаров перомуни рӯзгор ва фаъолияти эҷодӣ Карим Девона дар маҷлиси якҷояи Президиуми Академияи Ҷамоҳири Тоҷикистон, Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ, Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва идораи нашрият «Маориф ва маданият» ба доираи

тахқиқ кашидааст. Як эроди чиддии мунаққидони Ҳ. Назаров ба гуногунуслублии шеърҳои Карим Девона робита дошт ва муаллифи рисола дар заминаи кори экспедитсия овардааст, ки “шиносҳо ва ҳолдонҳои Карим Девона аз гуногунуслублии ашъори ӯ вокифанд ва ба мансубияти ягонаи шеърҳо шубҳае надоранд. Онҳо гуногунуслублии шоирро бо ду истилоҳи махсуси халқӣ шарҳ медиҳанд, ки ин истилоҳот дар фолклоршиносии мо ҳанӯз қор фармуда нашудаанд. Шаҳодат медиҳанд, ки Карим Девона дар ду ҳел вазъият шеър мегуфт ва бинобар ин ду ҳел шеър дорад: шеърҳои майдонӣ ва шеърҳои ҷаҳдонӣ. Шеърҳои майдонӣ шеърҳои буданд, ки бадохатан, ҳозирҷавобона гуфта шудаанд, шеърҳои, ки бафурча, дар вазъияти сукуту ҳаёл, ҳомӯшӣ ва оромӣ гуфта мешудаанд, «ҷаҳдонӣ» ном гирифтаанд, ки ин мафҳум ба «ҷаҳдон», «оташдон», гулхан тааллуқ дорад» (с.138)

Муаллифи диссертатсия дар асоси ҳулосаҳои маърузаҳои донишмандон Н. Маъсумӣ ва Р. Амонов, Б.Тилавов ва баромадҳои олимони дигар собит месозад, ки шахсияти Карим Девона ҳамчун шоири халқӣ дар доираи олимони ва заҳматҳои Ҳ. Назаров ҳамчун муҳаққиқ дар масъалаи зинда кардани рӯзгору осори Карим Девона бо назардошти баъзе камбудҳои пазируфта гардид.

Ҳасли 3-юми боби дуюм «Ҳабибулло Назаров ва ислоҳи камбудҳои мувоҳида: муҳтавои қисмати дуюми қиссаи «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона» ном дошта, муаллиф заҳмати нависандаро баъди ҷамъбасти баҳс роҷеъ ба зиндагинома ва фаъолияти эҷодии Карим Девона, саҳифаҳои норавшани шоир ва дӯстону ҳамнишинон ва амсоли инҳоро, ки аз ҷониби донишмандон танқид шуда буданд, дар қисмати дуюми асар возеҳ намудааст.

Муҳаққиқ дуруст қайд намудааст, ки Ҳабибулло Назаров дар қисмати дуюми қисса саҳифаҳои хираи зиндагиномаи Карим Девонаро равшан намуда, ба тавассути нишон додани намоишномаҳои мардумӣ аз ҷониби шоир ва ёронаш дар шуури онҳо падидаи омадани бедорӣ синфиро таъкид намудааст.

Дар баробари муваффақиятҳо дар рисола, чузъӣ бошад ҳам, баъзе камбудихо ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо баҳри беҳбудии сифати рисола аст:

1. Ба назари мо, мафҳуми “шоирони халқӣ” аз лиҳози дастовардҳои замон ва тафаккури нав бояд тавзеҳи илмӣ ёбад.
2. Муаллиф дар рисола, кам бошад ҳам, баъзан ба баёни тавсифӣ роҳ додааст.
3. Такрори фикр низ дар баъзе саҳифаҳо ба назар мерасад, ки дар қори илмӣ хушоянд нест.

Дар баъзе саҳифаҳои рисола ғалатҳои имлоӣ, саҳви гуфтор (сах. 5, 6, 8, 9, 18, 21, 48, 51) ва ғайра роҳ ёфтаанд, ки ислоҳашон ба манфиати қор ҳоҳад буд.

Ғалатҳои дар боло номбурда, албатта, хусусияти чузъӣ дошта, арзиши илмӣ рисоларо паст карда наметавонанд.

Ба назари мо, диссертатсияи Факиров Хурсандмурод Насруллоевич дар мавзӯи «Ҳабибулло Назаров ва саҳми ӯ дар шинохти шахсият ва мероси адабии Карим Девона» қомилан таҳқиқоти анҷомёфта буда, ба талаботи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ҷавобгӯ ва муаллифи рисола сазовори дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) аз рӯи ихтисоси 6D020500 - Филология (10.01.09 - Фолклоршиносӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Доктори илмҳои филология, профессори
кафедраи назария ва таърихи адабиёти
Донишқадаи давлатии
забонҳои ба номи С.Улуғзода

Л.Давлатбеков

14.12.2020

Нишонӣ: ш. Душанбе, кӯчаи Нусратулло Махсум 3/1, қв 52

Имзои д.и.ф., профессор Додо Давлатбековро тасдиқ мекунам.
Сардори шуъбаи кадрҳои

ДДЗ ба номи С.Улуғзода

Начмиддини Шохиддин